

Εισαγωγή

Η ιδέα της συγγραφής ενός βιβλίου για το νεανικό έργο του Γκέοργκ Λούκατς ξεκίνησε από μία αυτοκριτική. Πριν από δεκαπέντε χρόνια δημοσίευσα τη διδακτορική διατριβή μου για το πρόβλημα της θεμελίωσης του Λόγου και της κριτικής κοινωνικής θεωρίας στο έργο του Γιούργκεν Χάμπερμας¹. Στην εργασία αυτή επιχειρούσα μια κριτική στη φορμαλιστική στρατηγική της θεμελίωσης υπερστορικών κριτηρίων του Λόγου από τη σκοπιά ενός «ιστορικού-ερμηνευτικού αναστοχασμού» του κριτικοθεωρητικού εγχειρήματος. Στη βάση της ανασυγκρότησής μου του χαμπερμασιανού έργου βρισκόταν λοιπόν η αντίθεση μεταξύ άχρονων τυπικών αρχών και ιστορικά εντοπισμένων αξιών – μια θεματική που συνέχισε να με απασχολεί στις μετέπειτα εργασίες μου. Αντί όμως να συνεχίσω το ξετύλιγμα του νήματος της ιστορικής-ερμηνευτικής προοπτικής, την άκρη του οποίου είχα αγγίξει στη διατριβή μου, αποφάσισα να στραφώ στο παρελθόν, στην παράδοση της κριτικής θεωρίας με την ευρύτερη έννοιά της². Ο λόγος ήταν ότι ήδη τότε διαισθανόμουν μια ορισμένη ανεπάρκεια της λύσης του διλήμματος μεταξύ φορμαλισμού και ιστορισμού που μου είχε φανεί εύλογη στο πρωτόλειό μου.

Στο βιβλίο εκείνο είχα πιστέψει ότι αρκούσε να κόψω τον γόρδιο δεσμό με το ξίφος, απλώς και μόνο ριζοσπαστικοποιώντας μέχρις άκρων την ιστοριστική σκοπιά, προκειμένου να πετύχω μια «αρνητική θεμελίωση» των βασικών αρχών ενός ιστορικά πραγματοποιούμενου, ανοιχτού και δημοκρατικού πολιτισμού. Γρήγορα συνειδητοποίησα όμως ότι με αυτό τον τρόπο οδηγούμουν απλώς και μόνο σε μια ιστορικοποίηση της φορμαλιστικής θεώρησης, η οποία μπορεί μεν να απέφευγε τη Σκύλλα του «θεμελιωτισμού» και της φιλοσοφικής «απολυτοκρατίας», ωθούνταν όμως έτσι στη Χάρυβδη ενός ιστοριστικού σχετικισμού που δεν μπορούσε να νομιμοποιήσει αληθινά περιεχομενικές αξίες. Η αίσθησή μου ότι ίσως ο δρόμος που είχα επιλέξει αρχικά για τη θεμελίωση μιας κριτικής θεωρίας ικανής να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της εποχής μας να μην είναι βατός άρχισε να αρθρώνεται με μεγαλύτερη σαφήνεια και να αποκτά επιχειρηματολο-

1. Βλ. Κ. Καβουλάκος, *Γιούργκεν Χάμπερμας. Τα θεμέλια του Λόγου και της κριτικής κοινωνικής θεωρίας*, Πόλις, Αθήνα 1996.

2. Ένας πρώτος καρπός αυτής της στροφής ήταν το Κ. Καβουλάκος, *Πέρα από τη μεταφυσική και τον επιστημονισμό. Ο «διεπιστημονικός υλισμός» του Max Horkheimer*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001.

γικό υπόβαθρο μετά την εργασία μου πάνω στο φημισμένο δοκίμιο του Γκέοργκ Λούκατς «Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου»³. Δείχνοντας ότι ο ιστορισμός δεν είναι παρά η άλλη όψη του φορμαλισμού, ο Λούκατς προτείνει εδώ τη λύση μιας πρακτικά προσανατολισμένης θεωρίας της ιστορίας που ζητά να υπερβεί τα διλήμματα μιας «πραγμοποιημένης» τυπικής ορθολογικότητας. Όντας απρόθυμος να διαβάσω την πρότασή του με τον καθιερωμένο στις μέρες μας τρόπο, δηλαδή ως μια ξεπερασμένη μεταφυσική φιλοσοφία της ιστορίας, άρχισα να μελετώ τη διανοητική προϊστορία του Λούκατς, προκειμένου να εντοπίσω τη θεωρητική καταγωγή των στοιχείων που –κατά τη γνώμη μου– καθιστούν το έργο του *Ιστορία και ταξική συνείδηση* επιδεκτικό μιας μη δογματικής ερμηνείας⁴.

Την ερευνητική αυτή προσπάθεια κινούσε η διαίσθηση ότι, όσο «αιφνίδια» κι αν ήταν η στροφή του Λούκατς στον μαρξισμό και η στρατεύσή του στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ουγγαρίας στα τέλη του 1918⁵, δεν μπορεί παρά να υπάρχουν στοιχεία συνέχειας με το λεγόμενο «προμαρξιστικό» έργο του, στα οποία θα ήταν εύλογο να αναζητήσει κανείς τη ρίζα της ιδιαίτερης, αντιδογματικής κατεύθυνσης της μαρξιστικής του θεώρησης, έστω κι αν τα ευρύτερα κοινωνικοφιλοσοφικά και πολιτισμικοφιλοσοφικά ερωτήματα τίθενται εκεί μόνο σε συνάρτηση με τον στοχασμό πάνω στα προβλήματα της τέχνης και της αισθητικής. Άλλωστε, η απάντηση στο δίλημμα μεταξύ της θεμελίωσης άχρονων αρχών ή αξιών και της ιστορικής εξέτασής τους –μια προβληματική που δεν έπαψε στιγμή να με απασχολεί– είναι ζητούμενο και στο πρώιμο έργο του Λούκατς. Την αναγνωρίζει κανείς ακόμα και με μια επιφανειακή ανάγνωση των δύο πιο φημισμένων έργων της νεανικής του παραγωγής πριν από το 1918, τα οποία φαίνονται μάλιστα –τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως– να αντιπροσωπεύουν τους δύο αντιθετικούς πόλους του διλήμματος. Από τη μία πλευρά τοποθετείται η προσπάθεια δοκιμια-

3. Βλ. Γκ. Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, εισαγωγή-μτφρ.-σχόλια Κ. Καβουλάκος, Εκκρεμές, Αθήνα 2006. Πρόκειται για το κεντρικό δοκίμιο του φημισμένου έργου του Λούκατς *Ιστορία και ταξική συνείδηση*.

4. Μια τέτοια ερμηνεία επιχειρώ στο Κ. Kavoulakos, «Back to History? Reinterpreting Lukács' Early Marxist Work in Light of the Antinomies of Contemporary Critical Theory», στο M.J. Thompson (επιμ.), *Lukács Reconsidered. Critical Essays in Politics, Philosophy and Aesthetics*, Continuum, Νέα Υόρκη και Λονδίνο 2011, σ. 151-171.

5. Η στροφή του Λούκατς αποτέλεσε «έκπληξη» για τα μέλη του κύκλου του. Η στενή φίλη του Άννα Λέσναϊ θυμάται: «Η μεταστροφή του έλαβε χώρα στο χρονικό διάστημα μεταξύ δύο Κυριακών: από Σαούλ έγινε Παύλος». Από πρακτικό συζήτησης με τον Ντέιβιντ Κέτλερ, αναφέρεται στο D. Kettler, «Culture and Revolution: Lukács in the Hungarian Revolution of 1918», *Telos* 10 (1971), σ. 35-92, απόσπασμα σ. 69. Η εξαιρετική αυτή μελέτη περιέχει άφθονο υλικό σχετικά με το κοινωνικό και πνευματικό περιβάλλον μέσα στο οποίο κινήθηκε ο Λούκατς πριν από την προσχώρησή του στο Κομμουνιστικό Κόμμα όσο και κατά τη διάρκεια της βραχύβιας Σοβιετικής Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, το 1919. Σημειώνω σ' αυτό το σημείο ότι, σε περίπτωση αμφιβολίας, ο αναγνώστης μπορεί να βρει την πρωτότυπη γραφή όλων των ξένων ονομάτων στο σχετικό ευρετήριο, στο τέλος του βιβλίου.

κής ανάδειξης μιας μεταϊστορικής «τραγικής κοσμοθεώρησης» (στη συλλογή δοκιμίων *Η ψυχή και οι μορφές*), από την άλλη πλευρά η ιστορικοφιλοσοφική εξέταση των μορφών της επικής λογοτεχνίας και των πολιτισμικών πλαισίων που τους αντιστοιχούν (στο εκτεταμένο δοκίμιο *Θεωρία του μυθιστορήματος*).

Επικέντρωσα έτσι την προσοχή μου στην αντίθεση μεταξύ «τραγωδίας» και «ιστορίας» στο νεανικό έργο του Λούκατς, πιστεύοντας ότι στη συνέχεια θα μπορούσα να επιστρέψω στο *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, όντας καλύτερα εξοπλισμένος ώστε να αποφύγω την επανάληψη των κοινών τόπων της συνήθους ανάγνωσής του. Όταν όμως επιχείρησα να βάλω κάποια τάξη στο κουβάρι των νεανικών αναζητήσεων του Λούκατς, προσφεύγοντας φυσικά στη σχετική δευτερογενή βιβλιογραφία, συνειδητοποίησα ότι στο μεγαλύτερο μέρος της αυτή (είτε αντιμετωπίζει την κατοπινή πολιτική στράτευση του Λούκατς με συμπάθεια είτε με αντιπάθεια) κινείται από το ερώτημα που έθετα αρχικά κι εγώ: πώς ένας μαρξιστής σαν τον Λούκατς είναι δυνατό να είχε προηγουμένως μια τόσο πλούσια θητεία στους κύκλους της «αστικής διανόησης» των αρχών του 20ού αιώνα. Αυτή η προσέγγιση, χαρακτηριστική των εργασιών της δεκαετίας του '60, του '70 και του '80, διαβάζει το προμαρξιστικό έργο του Λούκατς αναζητώντας τα στοιχεία που τον οδήγησαν στη συνέχεια στον μαρξισμό, μέσα δηλαδή από το πρίσμα ιδίως των μαρξιστικών έργων του τού Μεσοπολέμου. Ανομολόγητη ή ρητή προϋπόθεσή της αποτελεί η παραδοχή μιας ευθύγραμμης εξελικτικής πορείας από τις «ανώριμες» αναζητήσεις του Λούκατς στο πλαίσιο του βαθιά αντινομικού «αστικού» στοχασμού στις αντικειμενικά ανώτερες λύσεις, τις οποίες προσέγγισε από το 1918 και μετά⁶.

6. Είναι ευνόητο ότι αυτή είναι η στάση των μελετητών που βλέπουν την πολιτική στράτευση του Λούκατς με κάποια, έστω κριτική, συμπάθεια. Κάτι παρόμοιο ισχύει όμως και γι' αυτούς που τη βλέπουν με αντιπάθεια, ή ακόμα και εχθρότητα. Αναζητούν κι αυτοί στο νεανικό έργο του Λούκατς τις τάσεις προς τον «αυταρχισμό» και τον «ολοκληρωτισμό» που τον ώθησαν τελικά στην αγκαλιά του κομμουνιστικού κινήματος. Το πιο φημισμένο ίσως παράδειγμα τέτοιας προσέγγισης αποτελεί η μελέτη του Βίκτορ Τσίτα, ο οποίος με αφορμή την περίπτωση του Λούκατς και των δυσκολιών προσαρμογής του στην πραγματικότητα επιχειρεί ένα είδος ψυχολογικής εξήγησης της γένεσης της διαλεκτικής. Βλ. V. Zitta, *Georg Lukács' Marxism. Alienation, Dialectics, Revolution. A Study in Utopia and Ideology*, Martinus Nijhoff, Χάγη 1964, ιδίως σ. 19-113. Πάντως, η προαναφερόμενη ανεπάρκεια της δευτερογενούς βιβλιογραφίας δεν έχει περάσει απαρατήρητη. Παραδείγματος χάριν, στη δυσεύρετη διδακτορική διατριβή του για τα νεανικά δοκίμια του Λούκατς, ο Κρίστιαν Σνάιντερ προχωρά σε μια κριτική αποτίμηση των συνηθισμένων εκείνη την εποχή «βιογραφικών» προσεγγίσεων του λουκατσιανού έργου, η οποία συμπίπτει με τη δική μου. Κατά την άποψή του είναι ιδίως το «μυστήριο» της ξαφνικής στροφής του νεαρού εστέτ στον μαρξισμό στα τέλη του 1918 εκείνο που έκανε τους «βιογράφους» που «δεν ήθελαν να εγκαταλείψουν την αξίωση μιας συνολικής "ερμηνείας του Λούκατς"» να αναζητήσουν «επίσης στο αισθητικό έργο τα ίχνη τα οποία θα μπορούσαν ενδεχομένως να εξηγήσουν τη θεαματική απόφασή του» να γίνει μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος Ουγγαρίας. «Δυστυχώς το ενδιαφέρον για τον εντοπισμό τέτοιων ιχνών οδήγησε στο να συζητούνται σήμερα τα προμαρξιστικά κείμενα του νεαρού Λούκατς σχεδόν αποκλειστικά από τη σκοπιά της κατοπινής "στροφής στον μαρξισμό". Στις αισθητικές δοκιμές μεταξύ του

Δεν θέλησα να επαναλάβω μια παρόμοια ανάγνωση επειδή έκρινα ότι αυτή έχει οδηγήσει πολλές φορές την πρόσληψη του νεανικού έργου του Λούκατς σε λανθασμένα μονοπάτια και επειδή δεν ταιριάζει στον σκοπό μου να προτείνω μια απροκατάληπτη, ιστορικοποιημένη ερμηνεία του έργου αυτού, η οποία καθίσταται πλέον δυνατή μετά τον τερματισμό του ψυχρού πολέμου. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας ερμηνείας το *Ιστορία και ταξική συνείδηση* αντιμετωπίζεται ως μια δυνατή απάντηση στα φιλοσοφικά και κοσμοθεωρησιακά διλήμματα που ταλάνιζαν τον Λούκατς ήδη από τα πρώτα βήματά του στο πεδίο της πνευματικής ζωής. Προτίμησα δηλαδή να θέσω στον εαυτό μου το αντίστροφο από το σύνηθες ερώτημα, ρωτώντας αυτήν τη φορά: πώς ένας εστέτ διανοούμενος οδηγήθηκε σε έναν ιδιάζοντα, κριτικό μαρξισμό; Με αυτό τον τρόπο, στο επίκεντρο της έρευνάς μου τίθεται η ανασυγκρότηση της εσωτερικής δυναμικής της πρώιμης διανοητικής ανάπτυξης μιας ανήσυχης μορφής του ευρωπαϊκού πνεύματος των αρχών του 20ού αιώνα. Το αποτέλεσμα της είναι το παρόν βιβλίο, το οποίο φτάνει μέχρι τη στροφή του Λούκατς στον μαρξισμό, προσφέρει δηλαδή –κατά το δυνατό– όλες τις προϋποθέσεις για την απάντηση του παραπάνω ερωτήματος. Πιστεύω ότι η οπτική που επέλεξα μου παρείχε αρκετή ελευθερία ώστε να αποφυγώ τις κακοτοπιές μιας καθαρά ιδεολογικής ανάγνωσης, η οποία θα ανασυνθέτε αναδρομικά μια διανοητική εξέλιξη με ομαλές μεταβάσεις, χωρίς κενά και άλματα, με βάση κάποια συνεπή, άτεγκτη, εσωτερική τελολογία. Άλλωστε το ίδιο το υλικό ανθίσταται σε μια τέτοια αναγωγή: Σταθερή ήταν η απέχθεια του νεαρού Λούκατς για τις εύκολες λύσεις όσο και η απαίτησή του για όξυνση της προβληματικότητας «μέχρι τέλους»· γι' αυτό και το έργο του είναι γεμάτο δημιουργικά αδιέξοδα και γόνιμες θεωρητικές εντάσεις.

Πολύ συνοπτικά θα έλεγε κανείς ότι μια βασική όψη αυτής ακριβώς της αυστηρής στάσης του νεαρού Λούκατς είναι η προβολή της έννοιας του τραγικού, την οποία επιχειρεί να ορθώσει ως ανάχωμα στην «επιπολαιότητα» της μοντέρνας σχετικιστικής κοσμοθεώρησης. Η τραγωδία ανάγεται σε πρότυπο της δραματικής μορφής, καθώς αντιπροσωπεύει μια άφθαρτη από τον χρόνο, αιώνια αξία στο πεδίο της δραματικής τέχνης, αλλά επίσης στηρίζεται σε μια μεταϊστορική «κοσμοθεώρηση» που μπορεί να έχει ευρύτερη ηθική-πρακτική σημασία για τον προσανατολισμό του νεωτερικού υποκειμένου προς την «ουσιαστική ζωή». Παράλληλα ο Λούκατς γνωρίζει βέβαια καλά ότι ο μοντέρνος κοσμοθεωρησιακός σχετικισμός, ο οποίος υπονομεύει το τραγικό νόημα, είναι το προϊόν

1906 και του 1918 αναγνωρίζει κανείς πάντα το “προστάδιο” μιας σκέψης, που μόνο στο επίπεδο της πολιτικής-ιστορικοφιλοσοφικής συγκρότησης του *Ιστορία και ταξική συνείδηση* εισέρχεται στο στάδιο της “ωριμότητας”. Έτσι, «η συνήθης ερμηνεία του νεανικού έργου επιμένει μονόπλευρα στα χαρακτηριστικά της θεωρητικής φυσιογνωμίας του Λούκατς που επιτρέπουν μια γραμμική κατασκευή της συνολικής εικόνας του» (Ch. Schneider, *Essay, Moral, Utopie. Ein Kommentar zur essayistischen Periode Georg Lukács*, διδακτορική διατριβή, Ανόβερο 1979, σ. 8-9).

μιας ορισμένης κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητας, μιας ορισμένης ιστορικής εποχής που ορίζει τα αντικειμενικά περιθώρια της πνευματικής και ηθικής ζωής των ατόμων. Στην προσπάθειά του να χειριστεί αυτή την αντίθεση, κατ' αρχάς στον χώρο της τέχνης και της αισθητικής, ο Λούκατς δοκιμάζει διαφορετικά μείγματα της «τραγικής κοσμοθεώρησης» και της ιστορικής-κοινωνιολογικής διερεύνησης του νεωτερικού πολιτισμού. Η δυναμική των ερωτημάτων που ανακινούνται στο πλαίσιο αυτού του πεδίου εντάσεων τροφοδοτεί, από ένα σημείο της διανοητικής του εξέλιξης και μετά, την ηθική-πολιτική ουτοπία ενός μη αποξενωμένου ανθρώπινου κόσμου. Μια δυνατή –αλλά όχι «λογικά» αναγκαία– κατάληξη της ουτοπικής αυτής παρόρμησης υπήρξε, στο τέλος της υπό εξέταση περιόδου, η στράτευση του Λούκατς στο νεότευκτο ουγγρικό κομμουνιστικό κίνημα. Ωστόσο ο Λούκατς δεν εγκατέλειψε τη σκευή της «αστικής σκέψης» πριν περάσει στην αντίπαλη παράταξη, αλλά προχώρησε στην κίνηση αυτή παίρνοντάς τη μαζί του. Γιατί να απορεί λοιπόν κανείς για το ότι με αυτό τον τρόπο ξεκίνησε μια πορεία που θα τον έκανε ίσως τον πιο πρωτότυπο μαρξιστή φιλόσοφο του 20ού αιώνα;

Σε επιστολή του προς τον ποιητή, δραματουργό και δοκιμογράφο Πάουλ Ερνστ, το 1912, ο Λούκατς συνοψίζει, με την ελευθερία που έχει κανείς σε ένα προσωπικό γράμμα, το βασικό πρόβλημα που απασχολεί τις νεανικές του εργασίες, και επισημαίνει ήδη υπαινικτικά την κατεύθυνση της πιθανής «λύσης» του.

Όσο γενικά και θολά κι αν προσδιορίσουμε την έννοια της μορφής – η ιστορία δεν μπορεί ποτέ να εξαλειφθεί, και γι' αυτό πρέπει να μεταφερθεί στην έννοια. Βέβαια αυτό είναι πολύ δύσκολο (να γίνει δηλαδή χωρίς λαθροχειρία) και έτσι βρισκόμαστε μπροστά στο ερώτημα: πώς μπορούν οι μορφές να έχουν μια ιστορία; Το ότι την έχουν είναι ένα δεδομένο για μας γεγονός. Αν λοιπόν μπορούμε να εισαγάγουμε αυτή την έννοια της κίνησης στην έννοια της μορφής και να δώσουμε έτσι ένα νόημα στη συνάφειά τους, τότε είτε θα εγκαταλείπαμε –όπως το κάνουν οι ανόητοι μοντέρνοι– κάθε νόημα, κάθε αιώνια μορφή, είτε ολόκληρη η ζωή (στην οποία άλλωστε κινούνται οι μορφές) θα πρέπει να μας φανεί ως κάτι το τρομακτικά ανούσιο, στο οποίο φτάνουν μόνο οι παραμορφωμένες σκιές τού για πάντα άφταστου για μας νόηματος. Έτσι κάθε ερώτημα παραπέμπει στο ιστορικοφιλοσοφικό – και γι' αυτό στο πρακτικό στοιχείο: μόνο όταν γνωρίσουμε τη μορφική δυνατότητα της γερμανικής μορφής μπορεί η γερμανική ζωή να αποκτήσει ένα νόημα και όλες οι γερμανικές προσπάθειες έναν σκοπό⁷.

7. Επιστολή του Λούκατς στον Ερνστ της 15ης Φεβρουαρίου 1912, στο G. Lukács, *Briefwechsel 1902-1917*, επιμ. É. Karádi και É. Fekete, Metzler, Στουτγάρδη 1982, σ. 282-283. Στην απόδοση των παραθεμάτων από τα κείμενα του Λούκατς προτίμησα να ακολουθήσω τη στίξη του πρωτοτύπου παρά να την προσαρμόσω στις συμβάσεις της νεοελληνικής γραφής.

Το απόσπασμα περιέχει όλα τα κρίσιμα στοιχεία για την ερωτηματοθεσία της παρούσας μελέτης. Το πρόβλημα της ιστορικότητας της «αιώνιας μορφής» (δηλαδή κατ' αρχάς της τέχνης και, κατ' επέκταση, της κοσμοθεώρησης που καθοδηγεί την καλλιτεχνική μορφοποίηση) φαίνεται να οδηγεί σε δύο εξίσου λανθασμένες εναλλακτικές λύσεις: είτε στη σχετικοποίηση της απόλυτης, άχρονης ισχύος της μορφής – η λύση του ιστορισμού –, είτε στην εμμονή στη ρυθμιστική ιδέα μιας ολοκληρωμένης μορφής και στη συνακόλουθη εκμηδένιση της αξίας του «ατελούς» ιστορικού-κοινωνικού, βιοκοσμικού πλαισίου της – η λύση του φορμαλισμού. Βρισκόμαστε έτσι μπροστά σε μια σύγκρουση των δύο αντίθετων πόλων της «μορφής» και της «ζωής», η οποία θέτει το αίτημα για κάποιο είδος διαμεσολάβησης μέσω του «ιστορικοφιλοσοφικού» και, εντέλει, του «πρακτικού» στοιχείου. Για τον Λούκατς, ο δρόμος για την ανεύρεση αυτού του μεσολαβητικού «πρακτικού» στοιχείου δεν ήταν εύκολος ούτε ευθύς. Οι πειραματισμοί του από το 1902 μέχρι το 1918 αποτελούν το αντικείμενο του παρόντος βιβλίου. Τα κεφάλαια αντιστοιχούν στα βασικά έργα αυτής της περιόδου, τα οποία σηματοδοτούν φάσεις της πνευματικής πορείας ή/και ερευνητικά προγράμματα του νεαρού Λούκατς.

Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται το πρωτόλειο του Λούκατς, η *Εξελικτική ιστορία του μοντέρνου δράματος*. Στο βιβλίο αυτό, το οποίο ολοκληρώθηκε στα 1909, δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στα ουγγρικά στα 1911 και παρέμεινε αδημοσίευτο σε άλλη ευρωπαϊκή γλώσσα μέχρι τη γερμανική έκδοσή του στα 1981, ο Λούκατς επιχειρεί μια σύνθεση της μορφικής ανάλυσης και της ιστορικής σκοπιάς μέσα από την πρωτοκαθεδρία της ιστορικής-κοινωνιολογικής προσέγγισης. Στηριγμένη σε ένα εννοιολογικό οπλοστάσιο αντλημένο κυρίως από τη φιλοσοφία της ζωής, η *Εξελικτική ιστορία του μοντέρνου δράματος* εξετάζει πώς η κοινωνική δομή των νεωτερικών κοινωνιών καθορίζει τα μορφικά χαρακτηριστικά ενός ορισμένου λογοτεχνικού είδους, του δράματος της μοντέρνας εποχής. Η πραγματέυση του θέματος δίνει στον νεαρό Λούκατς την ευκαιρία να περιγράψει το πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής του. Στηριζόμενος στην αστική κοινωνιολογική σκέψη και έρευνα των αρχών του 20ού αιώνα ο Λούκατς συνθέτει την εικόνα ενός πολλαπλά διασπασμένου, σχετικιστικού και προβληματικού πολιτισμού. Στα μάτια του η προβληματικότητα του ευρύτερου αυτού πλαισίου, άρα και του «υλικού» της μοντέρνας δραματικής ποίησης, μεταφέρεται στο εσωτερικό της τελευταίας και γίνεται η αιτία μιας σειράς από μορφικές ατέλειες και ανισορροπίες του μοντέρνου δράματος.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται ένα φημισμένο έργο της προμαρξιστικής περιόδου του Λούκατς, η συλλογή δοκιμιών *Η ψυχή και ο μορφές* που δημο-

Προσπάθησα επίσης να μην εξομαλύνω το κείμενο των επιστολών, σημειώσεων κ.ο.κ., καθώς και να διατηρήσω τις ιδιομορφίες της περίπλοκης λουκατσιανής σύνταξης, ώστε να σωθεί κάτι από το ύφος των υπό συζήτηση κειμένων.

σιεύτηκε στα ουγγρικά στα 1910 και σε συμπληρωμένη έκδοση στα γερμανικά στα 1911. Τα δοκίμια που συγκέντρωσε ο Λούκατς στον τόμο αυτό γράφτηκαν εν μέρει παράλληλα με την *Εξελικτική ιστορία* και εν μέρει μετά την ολοκλήρωσή της. Σε κάθε περίπτωση αντιπροσωπεύουν μια διαφορετική προσέγγιση του προβλήματος της σχέσης μεταξύ της ιστορίας και της άχρονης μορφής, καθώς ο Λούκατς συνειδητοποιεί τον κίνδυνο της υποχώρησης στον κοινωνιολογισμό και στον ψυχολογισμό που ελλοχεύει στη στενή διαπλοκή μεταξύ καλλιτεχνικής μορφής και κοινωνικού πλαισίου, την οποία συναντάμε στην *Εξελικτική ιστορία*. Μπροστά στο ενδεχόμενο διάλυσης της υπερϊστορικής αξίας του έργου τέχνης μέσα στο χάος της εμπειρικής ζωής και των ιστορικών μεταβολών της, ο Λούκατς στρέφει την προσοχή του σε μια δοκιμαϊκή αναζήτηση σταθερών κοσμοθεωρησιακών σημείων προσανατολισμού. Τα βρίσκει σε μια «τραγική κοσμοθεώρηση» που στα μάτια του είναι σε θέση να προσδώσει μνημειακότητα στα έργα του μοντέρνου εστέτ, του μόνου τύπου ανθρώπου που νοιάζεται ακόμα για την υποκειμενική καλλιέργεια στο πλαίσιο του θρυμματισμένου αντικειμενικού πολιτισμού της νεωτερικότητας. Στο *Η ψυχή και οι μορφές* ο Λούκατς δοκιμάζει ξανά και ξανά τα όρια στη σχέση μεταξύ της μορφής και της ζωής, αναδεικνύοντας με έμφαση το χάσμα που τις χωρίζει και που οδηγεί τελικά στην «τραγική» τους αντιπαράθεση. Αν και ο Λούκατς φαίνεται εδώ να κινείται σε ένα μεταϊστορικό επίπεδο ανάλυσης, θα δούμε ότι το πρόβλημα της ιστορικότητας της μορφής διατηρείται ως το απώτατο φόντο της τελευταίας. Σε κάθε περίπτωση, ο αποσπασματικός χαρακτήρας των δοκιμίων του *Η ψυχή και οι μορφές* επιβάλλεται από το γεγονός ότι ο συγγραφέας τους δεν είναι ακόμα σε θέση να θεμελιώσει την τραγική κοσμοθεώρησή του σε ένα ολοκληρωμένο φιλοσοφικό σύστημα.

Στο τρίτο κεφάλαιο ανασυντίθεται η προσπάθεια του Λούκατς να καλύψει αυτό ακριβώς το κενό, συγκροτώντας μια αισθητική φιλοσοφία επηρεασμένη από τον νεοκαντιανισμό της λεγόμενης «νοτιοδυτικογερμανικής σχολής». Είναι η εποχή που πηγαίνει στη Χαϊδελβέργη με την πρόθεση να γίνει υφηγητής της φιλοσοφίας. Στον κύκλο του Μαξ Βέμπερ έχει την ευκαιρία να έρθει σε άμεση επαφή με ορισμένους από τους σημαντικότερους ακαδημαϊκούς διανοούμενους της Γερμανίας εκείνης της εποχής και να ανοίξει νέους δρόμους στις αναζητήσεις του. Στη μακρά προσπάθειά του να γράψει τη διατριβή του επί υφηγεσία (από το 1912 μέχρι το 1914 και από το 1916 μέχρι τις αρχές του 1918) ο Λούκατς δοκιμάζει διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης του δυϊσμού μεταξύ της μορφής και της ζωής που συναντάμε ήδη στα δοκίμιά του, τον οποίο θεμελιώνει τώρα και επεξηγεί φιλοσοφικά με μεγαλύτερη αυστηρότητα. Αναγκαία θα είναι σε αυτό το σημείο μια παρέμβαση στη γνωσιοθεωρία του λεγόμενου «νοτιοδυτικογερμανικού νεοκαντιανισμού» απ' την οποία εμπνέεται ο Λούκατς, καθώς αυτή παρέχει το πλαίσιο για τη συγκρότηση μιας φορμαλιστικής αισθητικής φιλοσοφίας του έργου τέχνης.

Υπό την προοπτική, την οποία διανοίγει με το αισθητικοφιλοσοφικό του έργο ο Λούκατς, το έργο τέχνης εμφανίζεται ως ένα παράδοξο, αξιακά συγκροτημένο, εσωτερικά ομογενοποιημένο αντικείμενο που, παρά το γεγονός ότι παράγεται και προσλαμβάνεται μέσα σε ένα ορισμένο ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο, κόβει τους δεσμούς που το συνδέουν με το τελευταίο και «αιωρείται ελεύθερα» υπεράνω χωροχρονικών καθορισμών. Ως ισχύον μόρφωμα, το έργο τέχνης έρχεται έτσι σε αντίθεση προς τη ζωή από την οποία αναφύεται, γεγονός το οποίο μπορεί να ερμηνευτεί ως ένα είδος «τραγωδίας της μορφής» που, αν και υποσχεται στον άνθρωπο έναν μορφοποιημένο, ουτοπικό κόσμο εξισορρόπησης των αντιθέτων (μορφή-περιεχόμενο, ενότητα-πολλαπλότητα), τον αφήνει εντέλει αλύτρωτο στην απλώς δεδομένη, εμπειρική πραγματικότητά του. Στην Αισθητική της Χαϊδελβέργης η αντίθεση μεταξύ της τέχνης και της ζωής αποτελεί συγκροτησιακό όρο της αισθητικής αξίας και άρα άφευκτο πεπρωμένο για τον άνθρωπο της πνευματικής καλλιέργειας. Φαίνεται, με αυτή την έννοια, ο Λούκατς να ρίχνει όλο το βάρος του αρχικού διλήμματος μεταξύ μορφής και ζωής, μεταξύ τραγωδίας και ιστορίας, στον πρώτο πόλο της άχρονης αξίας. Ωστόσο το πρόβλημα της ιστορικότητας του παράδοξου αυτού μορφώματος, του έργου τέχνης, συνεχίζει να τίθεται –αυτήν τη φορά βέβαια με τους όρους της φιλοσοφίας της ισχύος– σε ένα κεφάλαιο που δεν περιλήφθηκε τελικά στη διατριβή επί υφηγείας. Μάλιστα το πρόβλημα της ιστορικότητας του έργου τέχνης τροφοδοτεί τον στοχασμό πάνω στη συγκρότηση μιας «φιλοσοφίας της ιστορίας της τέχνης».

Στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρώ να συνδέσω τους στοχασμούς αυτούς με τις πραγματεύσεις του δεύτερου πιο φημισμένου έργου της προμαρξιστικής περιόδου του Λούκατς, της *Θεωρίας του μυθιστορήματος*, που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στα 1916. Αυτό το έργο ερμηνεύεται συνήθως ως ένα βήμα του Λούκατς από τον Καντ στον Χέγκελ – το οποίο υποτίθεται ότι δεν μπορούσε παρά να τον οδηγήσει λίγο αργότερα στον Μαρξ. Αντίθετα, κατά τη δική μου γνώμη κινείται σαφώς στο νεοκαντιανό πλαίσιο της Αισθητικής της Χαϊδελβέργης. Όπως θα δούμε, ο Λούκατς χρησιμοποιεί στη *Θεωρία του μυθιστορήματος* την «ιστορικοφιλοσοφική» τυπολογία και την τυπική περιοδολόγηση που είχε ήδη συγκροτήσει στην Αισθητική, προκειμένου να οργανώσει το υλικό μιας δοκιμιακής, ιστορικοφιλοσοφικής εξέτασης της νεωτερικής επικής μορφής, δηλαδή του μυθιστορήματος. Τόσο η αντίθεση μεταξύ των δύο βασικών τύπων πολιτισμικού πλαισίου, του «κλειστού» και του «προβληματικού» πολιτισμού, όσο και οι τυπολογίες των λογοτεχνικών ειδών ή υφών που συναντάμε στο έργο αυτό καθίστανται πολύ πιο κατανοητές αν εξεταστούν υπό αυτό το πρίσμα μιας «φιλοσοφίας της ιστορίας» που αποτελεί μέρος της αυτόνομης, «εμμενούς αισθητικής».

Η *Θεωρία του μυθιστορήματος* δεν υπερβαίνει τα όρια της τελευταίας, γι' αυτό και οι ιστορικοφιλοσοφικές αναλύσεις της φτάνουν μόνο μέχρι το έσχατο όριο της «γεγονικότητας» των μεγάλων επικών λογοτεχνημάτων του αρχαίου και του νεωτερικού κόσμου, χωρίς να εντοπίζουν κάποιο υπερβατικό νόημα της

ιστορικής τους ανάδυσης. Με αυτή την έννοια, μεταξύ της *Θεωρίας του μυθιστορήματος* και της νεοκαντιανής *Αισθητικής* υπάρχει σχέση αλληλοσυμπλήρωσης και όχι αντίθεσης, όπως συνήθως θεωρείται. Ο Λούκατς πετυχαίνει εδώ μια προσωρινή εξισορρόπηση της μορφικής ανάλυσης με την ιστορική προσέγγιση των λογοτεχνικών μορφών. Βέβαια στο τέλος της *Θεωρίας του μυθιστορήματος* εμφανίζεται έτοιμος να εγκαταλείψει τη δέσμευσή του στην «εμμενή» προοπτική, για να κινηθεί προς μια μεταφυσική θεώρηση των έργων του Ντοστογιέφσκι ως προάγγελου ενός επερχόμενου νέου κόσμου – μια κίνηση στην οποία όμως δεν προχωρά.

Πιο συγκεκριμένα, η βαθύτατη πολιτισμική και συνειδησιακή κρίση που προκάλεσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ώθησε τον Λούκατς στην αναζήτηση διεξόδων προς την κατεύθυνση αυτού που θεωρούσε μέχρι εκείνη τη στιγμή αδύνατο, δηλαδή προς την κατεύθυνση της αλλαγής της αντικειμενικής πραγματικότητας μέσω της πράξης. Τα σχετικά προβλήματα ενός ιστορικοφιλοσοφικού στοχασμού με εσχατολογική χροιά, καθώς και εκείνα της ηθικής και πολιτικής ευθύνης του ατόμου απέναντι σε μια κατάσταση πολιτισμικής παρακμής, θα αναπτύσσονταν σε ένα εκτεταμένο δοκίμιο για τον Ντοστογιέφσκι, πρώτο μέρος του οποίου θα αποτελούσε η *Θεωρία του μυθιστορήματος*. Ωστόσο το έργο αυτό δεν γράφτηκε ποτέ και είμαστε αναγκασμένοι να ανασυγκροτήσουμε τις βασικές γραμμές του μέσα από τα αποσπασματικά στοιχεία που μας δίνουν τα κατάλοιπα του Λούκατς. Στον επίλογο θα δούμε σύντομα ότι το πρόβλημα της μεταφυσικής ιστορικοφιλοσοφικής συνείδησης ενόψει της γενικευμένης κρίσης αξιών του νεωτερικού κόσμου, καθώς και το πρόβλημα της επαναστατικής πράξης με βάση μια μεταορθολογική, μυστικιστική ηθική, αποτελούν τους κρίκους που συνδέουν το απραγματοποίητο βιβλίο για τον Ντοστογιέφσκι με τη στροφή του Λούκατς στον μαρξισμό, στα τέλη του 1918.

Η σύντομη αυτή εισαγωγή σε ένα τόσο εκτεταμένο βιβλίο μόνο μερικές νύξεις μπορεί να δώσει για την ιδιαίτερη οπτική του και τη διάρθρωσή του – είναι προφανώς αδύνατο να συνοψίσει όλο το εύρος των σχετικών αναλύσεων. Θέλω μόνο να υπογραμμίσω σε αυτό το σημείο για άλλη μια φορά ποιο είναι, κατά τη γνώμη μου, το πλεονέκτημα της οπτικής που προτείνω στη μελέτη αυτή σε σύγκριση με τις περισσότερες αναγνώσεις του νεανικού έργου του Λούκατς που συναντά κανείς στη σχετική βιβλιογραφία⁸: Πιστεύω κατ' αρχάς ότι απέφυγα, κατά το δυνατό και πάντως περισσότερο απ' όσο άλλοι μελετητές στους οποίους

8. Η οριοθέτηση της προοπτικής μου έναντι «εδραιωμένων» αναγνώσεων του νεανικού έργου του Λούκατς επέβαλε την αναλυτική αντιπαράθεση μαζί τους. Αν και αυτή ενδέχεται να γίνεται κάποτε φορτική για τον αναγνώστη –ιδίως όταν αφορά εργασίες ήσσονος σημασίας, οι οποίες αναπαράγουν απλώς τα «αυτονόητα» της σχετικής συζήτησης–, είναι ωστόσο αναγκαία, αφενός για να καταδειχθούν οι ερμηνευτικές στρεβλώσεις στις οποίες οδηγεί η ακόμα και σήμερα κυρίαρχη ερμηνευτική σκοπιά, και αφετέρου για να αναπτυχθεί με όσο γίνεται μεγαλύτερη συνέπεια μια αξιόπιστη εναλλακτική ανάγνωση.

ασκώ κριτική, τον σκόπελο του αναχρονισμού. Η έμφαση στην εσωτερική δυναμική των φιλοσοφικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε ο νεαρός Λούκατς επιτρέπει π.χ. την αποφυγή απόδοσης κρυμμένων πολιτικών κινήτρων σε κείμενα όπου αυτά δεν υπάρχουν αληθινά (καθώς ο Λούκατς υιοθετεί σ' αυτά την ελιτίστικη προοπτική του εστέτ). Επιπλέον, η ανάδειξη και εμπειριστατωμένη ανασυγκρότηση των ελάχιστα σχολιασμένων, αλλά εξαιρετικά πλούσιων κειμένων της Αισθητικής της περιόδου της Χαϊδελβέργης επιτρέπει την καλύτερη κατανόηση των θεωρητικών προϋποθέσεων των χρονικά παράλληλων επεξεργασιών του Λούκατς σχετικά με τη φιλοσοφία της ιστορίας και την ηθική. Αν και στις απώτατες συνέπειές τους οι τελευταίες αυτές εργασίες σκόπευαν σε μια μεταφυσική υπέρβαση του πλαισίου της εμμενούς αισθητικής φιλοσοφίας, δεν θα έρχονταν ωστόσο σε άμεση σύγκρουση μαζί της, αλλά θα οικοδομούνταν πάνω στα θεμέλιά της. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να νοηθεί και η στροφή του 1918 ως ένα άλμα που επιτελείται πάνω στο έδαφος μιας βαθύτερης συνέχειας. Επαφίεται σε μελλοντικές έρευνες να εξετάσουν απροκατάληπτα τα στοιχεία αυτής της συνέχειας στο μαρξιστικό έργο του Λούκατς της δεκαετίας του '20.